

ДЕРЖАВНА КЛАСТЕРНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2014 ТИЩЕНКО О. П., ЗАНІЗДРА С. А.

УДК 338.242:332.146(477)

Тищенко О. П., Заніздра С. А. Державна кластерна політика в контексті формування інноваційної моделі розвитку національної економіки

Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану, існуючих перешкод щодо сприяння процесам кластеризації в національній економіці України, обґрунтуванні сутності та складових державної кластерної політики як безальтернативного напрямку прискорення переходу на інноваційну модель розвитку в умовах глобалізації. Проаналізовано зміст провідних кластерних стратегій та показано їх визначальну роль у формуванні державної кластерної політики. Акцентовано увагу на відсутності правових, інформаційних та інших складових, необхідних для практичного впровадження кластерного підходу в господарську діяльність на вітчизняному економічному просторі. Дано оцінку та узагальнено позитивний досвід кластеризації, накопичений в державі на регіональному рівні, зокрема у Харківській області. Запропоновано першочергові заходи, що дозволять створити та забезпечити функціонування цілісного механізму формування державної кластерної політики. Обґрунтовано пропозиції та рекомендації з нормативно-правового, організаційного, фінансового, кадрового, науково-методичного та статистичного забезпечення процесів кластеризації, реалізація яких сприятиме розвитку державно-приватного партнерства при здійсненні інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційна модель розвитку національної економіки, кластерний підхід, кластерна стратегія, державна кластерна політика, механізм державної кластерної політики.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 20.

Тищенко Олександр Петрович – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, кафедра макроекономіки та державного управління, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: talp@meta.ua

Заніздра Сергій Андрійович – аспірант, кафедра макроекономіки та державного управління, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: zannext@mail.ru

УДК 338.242:332.146(477)

Тищенко А. П., Заніздра С. А. Государственная кластерная политика в контексте формирования инновационной модели развития национальной экономики

Цель статьи заключается в исследовании современного состояния, существующих препятствий в содействии процессам кластеризации в национальной экономике Украины, обосновании сущности и составляющих государственной кластерной политики как безальтернативного направления ускорения перехода на инновационную модель развития в условиях глобализации. Проанализировано содержание основных кластерных стратегий и показана их определяющая роль в формировании государственной кластерной политики. Акцентируется внимание на отсутствии правовых, информационных и других составляющих, необходимых для практического внедрения кластерного подхода в хозяйственную деятельность на отечественном экономическом пространстве. Дана оценка и обобщен позитивный опыт кластеризации, накопленный в государстве на региональном уровне, в частности в Харьковской области. Предложены первоочередные меры, позволяющие создать и обеспечить функционирование целостного механизма формирования государственной кластерной политики. Обоснованы предложения и рекомендации по нормативно-правовому, организационному, финансовому, кадровому, научно-методическому и статистическому обеспечению процессов кластеризации, реализация которых будет содействовать развитию государственно-частного партнерства при осуществлении инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновационная модель развития национальной экономики, кластерный подход, кластерная стратегия, государственная кластерная политика, механизм государственной кластерной политики.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 20.

Тищенко Александр Петрович – доктор экономических наук, старший научный сотрудник, кафедра макроекономіки и государственного управления, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: talp@meta.ua

Заніздра Сергей Андреевич – аспирант, кафедра макроекономіки и государственного управления, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: zannext@mail.ru

UDC 338.242:332.146(477)

Tyshchenko O. P., Zanizdra S. A. State Cluster Policy in the Context of the Formation of an Innovative Model of Development of the National Economy

The purpose of the article is to study the current state of existing obstacles to progress in the clustering process in the national economy of Ukraine, the nature and justification of components of the state of cluster policy as a non-alternative direction to accelerate the transition to an innovative model of development in the context of globalization. A content analysis of the main cluster strategies was analyzed and their crucial role in the formation of the state of cluster policy was shown. The attention is focused on the lack of legal, informational, and other components necessary for the practical implementation of the cluster approach in the economic activity in the domestic economic environment. The positive experience of clustering, accumulated in the state at the regional level, in particular in the Kharkiv region was assessed and summarized. Priority measures to create and maintain a holistic mechanism for the formation of the state of cluster policy was suggested. Suggestions and recommendations on legal, organizational, financial, human, scientific, methodological and statistical support for the clustering process were substantiated, the implementation of which will contribute to the development of public-private partnership in the implementation of innovation.

Key words: innovative model of development of the national economy, the cluster approach, cluster strategy, the state cluster policy, the mechanism of the state of cluster policy.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 20.

Tyshchenko Oleksandr P. – Doctor of Science (Economics), Senior Research Fellow, Department of Macroeconomics and Public Administration, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: talp@meta.ua

Zanizdra Sergii A. – Postgraduate Student, Department of Macroeconomics and Public Administration, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: zannext@mail.ru

На тлі активізації процесів глобалізації, що призводять до уповільнення темпів розвитку в більшості країн світу, набувають особливої актуальності питання вибору шляхів модернізації національних економік, обґрунтування адекватної, відповідно до сучасних умов, економічної моделі та її практичної реалізації. Більшість науковців світу протягом останніх років одночасно сходяться на думці, що найбільш ефективним засобом збереження самоідентичності та підвищення конкурентоспроможності національних економічних систем є широке впровадження інновацій в усіх сферах економічного і суспільного життя. Тобто мова йде про необхідність переходу на інноваційну модель розвитку.

Сутність, переваги, шляхи та інструменти запровадження такої моделі, її фінансове та інституційне забезпечення, поряд із закордонними, досліджували і провідні українські науковці – Ю. Бажал, В. Будкін, В. Геєць, О. Даций, Я. Жаліло, В. Семіноженко, А. Федулова [1 – 6] і багато інших.

У більшості наявних публікацій з кластерної тематики [7 – 10] авторами акцентується увага на теоретичних аспектах кластерного підходу, закордонному досвіді створення й функціонування кластерів і кластерних мереж, висвітлюються окремі проблеми формування кластерів в Україні в регіональному та галузевому розрізах.

Водночас дотепер у науковій літературі питання застосування кластерного підходу як чинника формування інноваційної моделі розвитку національної економіки та створення цілісної системи державної підтримки процесів кластеризації поки що не знайшли широкого висвітлення, що, власне, і зумовило вибір напрямку даного дослідження.

Мета даної статті полягає в аналізі фактичного стану створення та функціонування кластерів в українській економіці та обґрунтуванні напрямів і складових механізму державної кластерної політики як перспективного інструменту забезпечення інноваційного розвитку національної економіки.

Попри взятий нашою державою курс на перехід до інноваційної моделі розвитку практика господарювання свідчить про досить низьку ефективність інноваційних процесів у національній економіці, зокрема у сфері кластеризації.

Процес формування кластерів в Україні відбувається по суті стихійно, без належного законодавчо-правового поля, дієвої участі держави та в умовах відсутності чітко визначеної державної кластерної політики.

Нині відомі декілька підходів щодо здійснення державою власної кластерної політики: *каталітична* (державна виконує роль посередника – зведення зацікавлених сторін і надання обмеженої фінансової підтримки); *політика підтримки* (створення умов для розвитку кластерів шляхом інвестування у формування відповідної інфраструктури та підвищення кваліфікації персоналу); *директивна* (через спеціальні програми щодо підтримки окремих кластерів держава впливає на зміну спеціалізації окремих територій); *інтервенціоністська* (використовуючи адміністративні та економічні важелі, держава формує спеціалізацію окремих територій, беручи тим самим відповідальність за розвиток кластерів на себе) [11].

Отже, першочерговим завданням держави є визначення форми політики, яку вона збирається проводити щодо розвитку кластерів. З метою визначення позиції української держави у сфері кластеризації як інноваційної форми розвитку звернемося до найважливіших останніх стратегічних документів, у яких визначено напрями подальшого розвитку та модернізації національної економіки.

Зазначимо, що питанням кластеризації національної економіки та її ролі в контексті переходу на інноваційну модель розвитку відведено належне місце у всіх без винятку стратегічних документах, розроблених в Україні протягом останніх років. Так, у Програмі розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні (2011 р.) наголошується на необхідності забезпечення розвитку, поряд з іншими інноваційними структурами, й промислових кластерів; Концепцією реформування державної політики в інноваційній сфері (2012 р.) передбачено, як один із напрямів реформування системи державного регулювання в інноваційній сфері, спрощення процедур утворення інноваційних кластерів; у щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України (2013 р.) підкреслюється важливість, з метою розвитку внутрішнього ринку та стимулювання імпортозаміщення, побудови національної інноваційної системи, у зв'язку з чим зазначено, що одним із пріоритетних завдань сьогодення є здійснення кластерних досліджень і визначення на конкурсних засадах найбільш перспективних існуючих і потенційних інноваційних кластерів, яким може бути надано підтримку з боку держави; у Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року (2013 р.) як найбільш оптимальний варіант розв'язання проблемних питань функціонування промислового сектора економіки визначено створення науково-інноваційно-виробничих кластерів у високотехнологічних галузях на базі комерціалізації власних наукових розробок із використанням незадіяних виробничих потужностей державних підприємств та галузевих наукових інститутів.

Зміст вищенаведених документів свідчить про прагнення нашої держави приймати активну участь у створенні та функціонуванні кластерів і кластерних мереж. За такої постановки питання та з урахуванням їхньої масштабності мова повинна йти вже не просто про часткові заходи з боку відповідних інституцій щодо сприяння створенню та розвитку окремих кластерів чи кластерних мереж, а про системну державну політику кластеризації (кластерну політику), яка поєднує в собі елементи усіх сучасних її форм.

На необхідності державного втручання у процеси кластеризації акцентував увагу ще один з родоначальників кластерної теорії М. Портер, зазначаючи, що «кластери формують також нові ролі для правительства... Приоритетним напрямком повинно стати усунення перешкоди для росту і совершенствования существующих и возникающих кластеров» [12, с. 206].

У сучасному розумінні державну кластерну політику слід розглядати як діяльність органів державного і регіонального управління з розроблення принципів, завдань і методів стимулювання організації й розвитку кластерів з метою підвищення конкурентоздатності національної (регіональної) економіки [13]. Базовим документом при цьому може служити Європейський кластерний Меморандум, у якому визначена роль кластерів в інноваційному розвитку національної економіки та зазначені головні завдання державної кластерної політики [14].

Найпершим кроком на шляху застосування кластерного підходу в розбудові моделі інноваційного розвитку національної економіки має стати визначення кластерної стратегії, що її планує здійснювати держава стосовно окремих секторів економіки чи регіонів та яка буде покладена в основу державної (та регіональної) кластерної політики.

Як свідчить досвід розвинених країн, конкретні кластерні стратегії обумовлюються національними особливостями економік та основними характеристиками кластерів, комбінацією яких вони визначаються. До них належать: *географічна* (побудова просторових кластерів економічної активності), *горизонтальна* (входження декількох галузей/секторів у більш великий кластер), *вертикальна* (присутність у кластерах суміжних етапів виробничого процесу), *латеральна* (об'єднання у кластер різних секторів, що здатне забезпечити економію внаслідок ефекту масштабу), *технологічна* (сукупність галузей, які використовують одні й ті самі технології), *фокусна* (кластер фірм, які зосереджені навколо одного центру – підприємства, НДІ, чи навчального закладу), *якісна* (характер співробітництва фірм і спосіб, в який воно здійснюється) [15].

На жаль, слід визнати, в Україні донині не створено належного ані стратегічного, ані правового підґрунтя для практичної реалізації кластерного підходу, що не дозволяє повноцінно використовувати закладений у кластерній формі сучасної організації економіки інноваційний потенціал. Так, з 2008 р. залишається несхваленою Концепція створення кластерів в Україні, якою, зокрема, окреслено загальні засади створення та розвитку кластерів, у тому числі інноваційних, заохочення підприємств у ділові мережі, заходи щодо сприяння створенню кластерів у наукоємних і високотехнологічних галузях, формування регіональних кластерів та інституцій [16].

Цілком очевидно, що для розгалуженої економіки України особливого значення набуває організація та здійснення моніторингу з боку державних і регіональних органів влади за процесами кластеризації, що відбуваються в окремих сегментах економіки (галузях, територіальних утвореннях), а також розвиток співпраці між суб'єктами кластерної діяльності та державними інституціями, що, у свою чергу, дасть змогу визначити обсяги та напрями надання організаційної, ресурсної, у тому числі фінансової, консультативної підтримки та сприятиме більш активній участі держави в розвитку необхідної інфраструктури.

Нині українська статистика взагалі не оперує поняттям «кластер», з чого випливає відсутність будь-якої офіційної інформації щодо кількості, динаміки та тенденцій розвитку кластерів, а, отже, унеможлиблюється оцінка ролі та внеску кластерів в інноваційний розвиток економіки.

Моніторинг процесів кластеризації продовжує залишатися прерогативою окремих дослідників, а надана ними інформація суттєво різниться. Так, наприклад, здійснений нами огляд публікацій дозволив виявити значні розбіжності навіть за кількістю ідентифікованих кластерів в економіці України – від понад 20 [17] до 55 [18]. Причому більшість з них, за оцінками фахівців, перебуває у стадії становлення.

Чи не єдиною помітною позитивною тенденцією у сфері кластеризації національної економіки, що спостерігається в країні протягом останніх років, є визнання на регіональному рівні, як перспективного напрямку соціально-економічного розвитку, кластерного підходу з відповідним включенням у регіональні стратегії завдань щодо формування й підтримки різноманітних кластерних утворень.

Показовим прикладом конструктивної діяльності у даному напрямку може служити Харківська область, де при розробленні та науковому обґрунтуванні Стратегії сталого розвитку на період до 2020 р. [19], поряд з іншими теоріями та концепціями, використано положення теорії кластеризації економіки з метою ідентифікації нових кластерів зростання економіки регіону та підтримки вже функціонуючих.

У зазначеному документі одним із пріоритетних напрямів, спрямованих на підвищення інноваційної активності підприємств, визначено подальший розвиток провідних промислових високотехнологічних інноваційних кластерів, орієнтованих на потреби як внутрішнього, так і зовнішніх ринків (табл. 1).

Головним забезпечувальним інструментом подальшого розвитку інноваційних кластерів у регіоні, як зазначається в документі, є відповідні цільові комплексні програми за кожним з напрямків (кластерів) та їх належне фінансування.

Крім того, з метою підвищення конкурентоспроможності регіону на період до 2020 р. передбачено також формування та розвиток дев'яти нових провідних кластерів різного спрямування – видобутку газу й нафти та їх переробка; виробництва й переробки сільськогосподарської продукції та випуск продуктів харчування; легкої промисловості; будівництва та випуску будівельних матеріалів; високотехнологічних виробництв; науково-освітнього; охорони здоров'я; житлово-комунального господарства; транспортно-торговельно-логістичного. Також визначено національні та регіональні проекти, у рамках реалізації

Таблиця 1

Промислові високотехнологічні інноваційні кластери Харківської області, які підлягають подальшому розвитку

Кластер	Модель розвитку	Масштабність	Спрямованість за ринками збуту	Модель побудови та функціонування
Енергетичного машинобудування	Підтримуючого	Національний	На зовнішній та внутрішній ринки	Японська
Фармацевтичної промисловості	наздогоняючого	Регіональний	На внутрішній ринок	Індійсько-китайська
Авіаційної промисловості	Підтримуючого	Національний	На зовнішній та внутрішній ринки	Японська
Нано- та біотехнологій	Випереджаючого	Національний	На зовнішній та внутрішній ринки	Італійська
Скляної та оптичної промисловості	Наздогоняючого	Національний	На внутрішній ринок	Індійсько-китайська

Джерело: [19, с. 66].

яких може бути забезпечений ефективний розвиток даних кластерів. Слід зазначити, що запровадження кластерного підходу на регіональному рівні, як перспективного напрямку розвитку та вирішення низки проблем у виробничій та соціальній сферах, передбачено в Стратегіях розвитку й інших регіонів країни [20, с. 294].

Однак, вважаємо, настав час, коли кластерний підхід, як стратегічний напрямок інноваційного соціально-економічного розвитку територій, потребує планування та здійснення конкретних заходів щодо практичної підтримки кластерів у рамках реалізації поточних планів і

програм, виділення, хоча б на початкових етапах, необхідних фінансових ресурсів у бюджетах різних рівнів задля забезпечення їх створення, надання організаційної та консультативної підтримки. А це, у свою чергу, обумовлює необхідність формування цілісної державної кластерної політики, з відповідними видами забезпечення. Авторське бачення складових такого механізму представлено на *рис. 1*.

Законодавець закріплення поняття «кластер», на нашу думку, дозволить, *по-перше*, ідентифікувати його як економічний суб'єкт з відповідним статусом і правами; *по-друге*, ідентифікувати його як об'єкт управління з можливістю вчинення щодо нього певних дій з боку органів державної

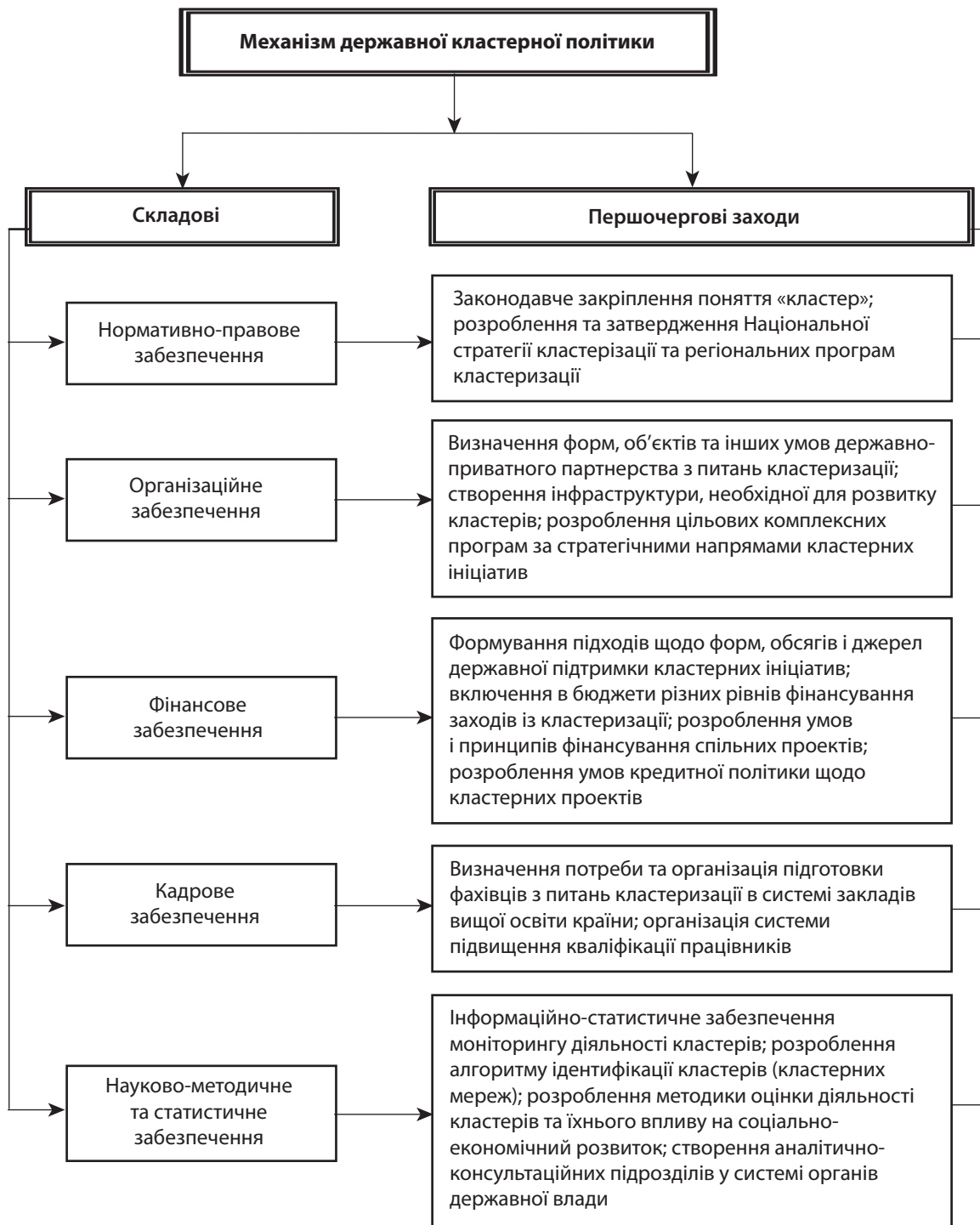

Рис. 1. Складові механізму державної кластерної політики (авторський підхід)

влади (укладання угод про співробітництво, фінансова підтримка, надання преференцій тощо).

Водночас держава отримує правові підстави щодо структуризації кластерів (міждержавні, державні, регіональні, інноваційні та ін.). Затвердження Національної стратегії кластеризації та регіональних програм слід розглядати як необхідний й важливий крок на шляху практичного впровадження інноваційної моделі розвитку та формування державної кластерної політики, який послужить сигналом для активізації інноваційної діяльності вітчизняними підприємствами та установами, а також сприятиме розширенню співробітництва з аналогічними іноземними структурами.

Прийнятим у 2010 р. Законом України «Про державно-приватне партнерство» закріплені правові підстави для формалізації відносин між державними органами та підприємцями та визначено сфери застосування державно-приватного партнерства (ст. 4 Закону). В умовах ствердження інноваційної моделі розвитку економіки вважаємо за доцільне доповнити зазначену статтю ще однією сферою – «створення та розвиток кластерів і кластерних мереж». Це дозволить, на нашу думку, підняти взаємовідносини між державою та приватним бізнесом з питань кластеризації на більш високий рівень, надасть юридичні підстави для створення організаційних структур у зазначеній сфері, здійснення різнобічної підтримки (кадрової, методичної, консультаційної тощо) з боку органів державної влади, сприятиме об'єднанню фінансових ресурсів сторін та розбудові належної інфраструктури.

Конкретизація стратегічних кластерних ініціатив шляхом розроблення відповідних цільових комплексних програм (державних і регіональних) дозволить забезпечити концентрацію матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інших ресурсів, а також сприятиме координації діяльності центральних, місцевих органів влади та суб'єктів господарської діяльності з метою якомога повнішого розв'язання усіх проблем кластерного процесу.

Враховуючи визначальну роль кластерного підходу у формуванні інноваційної моделі розвитку, першочергова увага має приділятися: фінансовій складовій механізму кластеризації економіки, у рамках якої повинні визначатися всі можливі джерела фінансування, у тому числі за рахунок бюджетних коштів; умовам і принципам фінансування спільних з державою проектів, у тому числі, спрямованих на розвиток інфраструктури, необхідної для ефективного функціонування кластерів; умовам кредитної політики та обґрунтуванню системи преференцій щодо кластерних проектів.

Відсутність достатнього досвіду діяльності вітчизняних фахівців в умовах формування інноваційної моделі розвитку з використанням кластерного підходу актуалізує й питання належного кадрового забезпечення його практичної реалізації, що потребує підготовки достатньої кількості фахівців, а також проведення підвищення кваліфікації наявних спеціалістів.

Не менш значущою є й науково-методична та статистична складова, спрямована на створення належної інформаційно-статистичної бази, здатної забезпечити потреби відповідних фахівців даними, необхідними для проведення ідентифікації кластерів (кластерних мереж), здійснення моніторингу та оцінки їх діяльності, а також впливу на соціально-економічний розвиток економічних об'єктів.

Слід підкреслити, що дієвість механізму кластеризації національної економіки в досягненні бажаних результа-

тів щодо активізації інноваційної діяльності обумовлюється та залежить від одночасного злагодженого функціонування усіх його складових, що потребує концентрації зусиль та ресурсів на зазначених вище першочергових заходах.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що кластерний підхід у сучасних умовах виступає провідним інструментом формування інноваційної моделі розвитку. Однак його активне та системне впровадження в Україні гальмується через відсутність розробленого цілісного механізму кластеризації національної економіки, складовими якого виступають правове, організаційне, фінансове, кадрове та науково-методичне й статистичне забезпечення. Зазначені нами першочергові заходи у межах кожної складової потребують якомога скорішого втілення у практику господарювання на усіх рівнях економічної системи, що надасть можливість розпочати формування та реалізацію послідовної й збалансованої державної кластерної політики, адекватної викликам сучасного глобалізованого середовища. Саме в напрямі її більш глибокого науково-методичного обґрунтування, пошуку можливостей організаційно-фінансового та іншого забезпечення мають здійснюватися подальші наукові дослідження, результати яких сприятимуть прискоренню процесів впровадження інновацій, підвищенню, завдяки цьому, рівня конкурентоспроможності національної економіки та розв'язанню наявних соціально-економічних проблем. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Bazhal I.** Reindustrialization or Postindustrial Development: Innovation Policy Debate in Ukraine / I. Bazhal // Journal of Modern Accounting and Auditing, March 2012, Vol. 8, No. 3, pp. 401 – 413.
- 2. Будкін В.** Інноваційна модель розвитку національних економік / В. Будкін // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 67 – 78.
- 3. Геєць В. М.** Інноваційні перспективи України : монографія / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
- 4. Дацій О. І.** Інноваційна модель розвитку економіки України в умовах глобалізації : монографія / О. І. Дацій, М. В. Гаман, Н. В. Дацій. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 368 с.
- 5. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика** / Л. І. Федулова [та ін.]; ред. Л. І. Федулова ; НАН України, Ін-т екон. прогнозування. – К. : Основа, 2005. – 550 с.
- 6. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України** / Я. А. Жаліло [та ін.]; Національний ін-т стратегічних досліджень, Державне агентство України з інвестицій та інновацій. – К. : НІСД, 2006. – 119 с.
- 7. Войнаренко М. П.** Кластери в економіці: аналіз теорії і практики : монографія / М. П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 220 с.
- 8. Кизим М. О.** Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія / М. О. Кизим. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.
- 9. Кластери в системі підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування: довідник** / В. В. Толкованов, М. В. Канавець, Р. Ю. Савонюк, М. В. Сидоров ; під ред. В. В. Толкованова. – Київ – Сімферополь, 2012. – 248 с.
- 10. Соколенко С. И.** Инновационное развитие общества на основе кластерных объединений / С. И. Соколенко // Материалы научно-практической конференции «Социально-

экономическое развитие Крыма на основе кластеров. – Симферополь : Минэконом АРК, 2008. – 103 с. – С. 16 – 28.

11. Пилипенко И. В. Кластерная политика России / И. В. Пилипенко // Общество и экономика. – 2007. – № 8. – С. 28 – 64.

12. Портер М. Конкуренция : учебное пособие / М. Портер / Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.

13. Яшева Г. А. Формирование кластерной политики как направление повышения конкурентоспособности национальной экономики / Г. А. Яшева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://innclub.info/wp-content/uploads/2011/02/%D1%8F%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0_236_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA_%D0%BA%D0%B0%D1%87_%D0%B4.doc

14. The European cluster memorandum. Promoting European Innovation through Clusters: The Role of Competition, Trans-National Cooperation, and Cluster Initiative Best Practices / Prepared by Center for Strategy and Competitiveness, CSC Europe INNOVA Cluster Mapping Project European Cluster Alliance [Electronic resource]. – Mode of access : www.ipyme.org/.../MemorandumEuropeoClusters.pdf

15. Цихан Т. В. Кластерная теория экономического развития / Т. В. Цихан [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://subcontract.ru/Docum/DocumShow_DocumID_168.html

16. Концепція створення кластерів в Україні (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://biznes.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=499&Itemid=33

17. Пушкар Т. А. Світовий досвід формування і розвитку мережевих і кластерних об'єднань / Т. А. Пушкар, В. Г. Федорова // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 11-12. – С. 68 – 71.

18. Українські кластери [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org>

19. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року / Затв. рішенням обласної ради від 23.12. 2010 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : kharkivoda.gov.ua/uk/article/static/id/243

20. Тищенко О. П. Регіональний економічний розвиток: теорія та вимірювання : монографія / О. П. Тищенко. – К. : ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. – 368 с.

REFERENCES

Bazhal, I. "Reindustrialization or Postindustrial Development: Innovation Policy Debate in Ukraine". *Journal of Modern Accounting and Auditing*, vol. 8, no. 3 (2012): 401-413.

Budkin, V. "Innovatsiina model rozvytku natsionalnykh ekonomik" [Innovative approaches to the development of national economies]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6 (2010): 67-78.

Datsii, O. I., Haman, M. V., and Datsii, N. V. *Innovatsiina model rozvytku ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Innovative economic development of Ukraine in the context of globalization]. Donetsk: Yuho-Vostok, 2010.

Fedulova, L. I. *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky: model, sistema upravlinnia, derzhavna polityka* [Innovative economic development: model, system management, public policy]. Kyiv: Osnova, 2005.

Heiets, V. M., and Semynozhenko, V. P. *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative perspectives of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta, 2006.

Kyzym, M. O. *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy and clustering of Economy of Ukraine]. Kharkiv: INZhEK, 2011.

"Kontseptsiiia stvorennia klasteriv v Ukraini (proekt)" [The concept of cluster in Ukraine (draft)]. http://biznes.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=499&Itemid=33

Pilipenko, I. V. "Klasternaia polityka Rossii" [Cluster policy in Russia]. *Obshchestvo i ekonomika*, no. 8 (2007): 28-64.

Porter, M. *Konkurentsiiia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2001.

Pushkar, T. A., and Fedorova, V. H. "Svitovyi dosvid formuvannia i rozvytku merezhevykh i klasternykh ob'iednan" [World experience of formation and development of network and cluster associations]. *Ekonomichni chasopys – XXI*, no. 11-12 (2011): 68-71.

Sokolenko, S. I. "Innovatsionnoe razvitie obshchestva na osnove klasternykh obedineniy" [Innovative development of society on the basis of cluster associations]. *Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie Kryma na osnove klasterov*. Simferopol: Minekonom ARK, 2008.16-28.

"Stratehiia staloho rozvytku Kharkivskoi oblasti do 2020 roku" [Sustainable Development Strategy of the Kharkiv region in 2020]. kharkivoda.gov.ua/uk/article/static/id/243

"The European cluster memorandum. Promoting European Innovation through Clusters: The Role of Competition, Trans-National Cooperation, and Cluster Initiative Best Practices" www.ipyme.org/.../MemorandumEuropeoClusters.pdf

Tsikhhan, T. V. "Klasternaia teoriia ekonomicheskogo razvitiia" [Cluster Theory of Economic Development]. http://subcontract.ru/Docum/DocumShow_DocumID_168.html

Tolkovanov, V. V., Kanavets, M. V., and Savoniuk, R. Yu. *Klastery v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii derzhavnykh sluzhbovtstv ta posadovykh osib orhaniv mistsevoho samovriaduvannia* [Clusters in-service training of civil servants and local government officials]. Kyiv; Simferopol, 2012.

Tyshchenko, O. P. *Rehionalnyi ekonomichni rozvytok: teoriia ta vymiruvannia* [Regional Economic Development: Theory and measurement]. Kyiv: Ekspres-Polihraf, 2012.

"Ukrainski klasteri" [Ukrainian clusters]. <http://ucluster.org>
Voinarenko, M. P. *Klasteri v ekonomitsi: analiz teorii i praktiky* [Clusters in the economy: an analysis of theory and practice]. Khmelnytskyi: KhNU, 2008.

Yasheva, G. A. "Formirovanie klasternoy politiki kak napravlenie povysheniia konkurentosposobnosti natsionalnoy ekonomiki" [Formation of cluster policy as a way to improve the competitiveness of the national economy]. http://innclub.info/wp-content/uploads/2011/02/%D1%8F%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0_236_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA_%D0%BA%D0%B0%D1%87_%D0%B4.doc

Zhalilo, Ya. A. *Problemy ta priorytety formuvannia innovatsiinoi modeli rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Problems and priorities of innovation model of economic development of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2006.